

УДК 811.1611-31.09+811.161.2-31.09

ДОЛЯ ОСОБИСТОСТІ “В ЕПОХУ ВІЙН І РЕВОЛЮЦІЙ” У ТВОРЧОСТІ ПОЕТІВ “ЛАНКИ”-МАРСУ ТА СЕРАПІОНОВИХ БРАТІВ

Ольга Вернік

*Луганський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Оборонна 2, Луганськ, 91011, Україна;
e-mail: overnik@yandex.ru*

“Ланка”-МАРС та Серапіонові брати при детальному розгляді виявляють низку типологічних сходжень. Це обумовлено й часом існування цих об’єднань, і спільністю творчих принципів та світоглядом молодих письменників. Зокрема “Ланку”-МАРС та Серапіонових братів об’єднує розуміння специфіки впливу на особистість революції та більшовизму. На нашу думку, звернення саме до поетичних творів “ланчан-марсівців” та “серапіонів”, у яких розкривається означена тема, дає змогу зрозуміти витоки трагічного світосприйняття митців, більш глибоко осягнути особливості художнього світу поетів.

Ключові слова: літературна група, ліричний герой, світосприйняття, типологічні зв’язки, трагізм.

Двадцять роки минулого століття – час справжнього духовного піднесення в культурі й зокрема в літературі, яке поєднувалось із важким побутом, розрухою, червоним терором, зачатками авторитаризму. Складний час став предметом осмислення митців першої третини ХХ ст. Творче сприйняття дозволяло письменникам гостріше і яскравіше бачити те, що багатьма сучасниками розумілося інакше. Письменники угруповань “Ланка”-МАРС і Серапіонові брати так само, як і їхні сучасники, перебували в центрі історичних подій. Твори митців про долю особистості в “епоху війн і революції” демонструють типологічну близькість не тільки в тематичному та ідейно-художньому плані, але й у розумінні значення, ставлення до певних подій, у їх сприйнятті з погляду безпосереднього учасника, у сфокусованості на долі окремої людини, яка з різних причин опинилася у вирі історії.

Дослідження творчості митців “Ланки”-МАРСУ представлено в розвідках М. Белеєнко, Ю. Бойка, В. Дмитренко, М. Жулинського, Ю. Коваліва, Ю. Лавріненка, Ю. Луцького, В. Мельника, Р. Олійника-Рахманного О. Романенко, Ю. Шереха та інших. К. Ічін, Є. Леммінг, Е. Папкова, Б. Фрезінській досліджували різні аспекти творчості групи Серапіонові брати. Та вивчення типологічних зв’язків української та російської літературних груп ще не стало предметом окремої наукової розвідки, хоча В. Дмитренко справедливо зазначила, що творчі принципи українського літературного угруповання “Ланка”-МАРС близькі до російської письменницької групи Серапіонові брати. Отже, мета нашого дослідження – вивчення типологічних сходжень в осмисленні долі особистості в “епоху війн і революцій” у творчості поетів “Ланки”-МАРСУ та Серапіонових братів.

У поезіях Т. Осьмачки війна стає своєрідним сном, у якому існують фантазмагоричні картини скаліченої долі. Мирна картина господарської роботи (“Війна”) раптово змінюється жакливою розповіддю сина про сон, у якому шуліка вирвав серце його матері: “а шуліка десь із яру / впав на груди тобі, мати! – / ніби камінь з гори вдарив... / Вирвав серце тобі тепле / й до криниці, що під лісом, / поніс яром, далі – степом” [3, с. 27]. Алгоритмом війни стає образ шуліки, який розлучив батьків із дітьми. Серце матері треба розуміти як символ зв’язку з сином, цей зв’язок розірвано й материнське серце втрачено назавжди. Зауважмо, що в Т. Осьмачки, як і в поетів з “Ланки” й у Серапіонових братів, тема війни тісно пов’язана з образом матері, що підкреслює особистісний характер трагедії, на відміну, скажімо, від творчості інших поетів того часу, які створюють узагальнений образ народу на війні. У сні сина образ матері гіпертрофовано для того, щоб підкреслити катастрофічність подій. Матір без серця, “вся обірвана, роззута; / повертала груди рвані / все на північ, а не в вирій / і кричала у нестямі: / “Верніть серце моє, звірі!” [3, с. 27]. Ця поезія типологічно близька до творчості Є. Плужника та російської поетеси Є. Полонської, де саме через образ матері передається авторське розуміння війни, долі особистості у важкі, переломні часи. Зазначимо також зв’язок із образом вовка, який у творах російської поетеси виступає символом Росії і ознакою кривавого часу. У поезіях Осьмачки вовки також символізують жорстокість епохи (“А ярами вовки грали, / над кривавою рікою – / білі зуби полоскали/ віковою глибиною” [3, с. 27]).

У поезії Є. Плужника “Питалась ласкаво: – Чому, синку, ти зблід?” страждання героя в тяжкі часи зображено через зв’язок із найголовнішою людиною у світі – матір’ю. Звернення до неї дає поетові можливість розкрити не тільки оточуючий героя світ (“Безкрая скривавлена путь... / І трупи! / І трупи...” [1, с. 150]), але й його внутрішню занепокоєність перед життям. Турботливе питання матері “Чому, синку, ти зблід?” призводить до розгортання у мовчазній відповіді сина апокаліптичної картини світу: “На північ, / На південь, / На захід, / На схід / Над трупами вигуки вовчі!” [1, с. 150]. Шлях ліричного героя, як і багатьох його сучасників укрито трупами, майбутнє, як і у віршах Є. Полонської, – далеке та нездійсненне. У фіналі твору безвихідь світу втраченого покоління розгортається в розуміння неминучості трагедії, смерті (“Далеке майбутнє! Скривавлену мить / Якими житами засієш?” [1, с. 150]). Звернення до матері у двох останніх рядках строфи підкреслює катастрофічність буття героя: “...Ой, мамо! Чого це так серце болить, / Що й ти не зігрієш!” [1, с. 150].

Батьківські образи в поезіях Осьмачки виступають тими константами, через які найбільш гостро висвітлюється страждання його часу. У творі “Лист” батько звертається до сина з проханням про допомогу. Автор зображує страшні картини голодного селянського побуту, де “скрізь поламані лежать / Сухі поля / І села викотили жаль / На дивний шлях. / На тім шляху пили курять / На цвинтарі – / Вози то з мертвими риплять, / Як журавлі” [3, с. 38]. Батько просить сина прислати йому з міста “як-небудь на пудів два”. Це прохання виявляється для ліричного героя настільки неможливим, що він тільки й може “від мук... закричать”. У нього залишилися лише “сорочка... штани, ще черевик”. Важке життя сина передано через опис його обіду: “А поки що крихти з шухляд / Цвілі поім / Та пісню нашого села / Хоч розповім” [3, с. 39]. Цвілі крихти

та рідні пісні – єдиний хліб насущний героя. В такий тяжкий час рятує тільки поезія, яка народжується в ночі з цих останніх цвілих крихт: “А ті ж крихти, в ночах живі, / З стола небес / Хай рідний вітер на папір / Мене зідме!” [3, с. 39].

Є. Плужник передає трагізм часу через долю особистості, індивідуалізуючи так історичні катаклізми епохи. Це притаманно й творам Серапіонових братів, які теж бачили за масштабністю подій страждання окремої людини. Ліричний герой творів Плужника, як і в поезіях Полонської, через теперішній час бачить події минулого, яке стає для нього більшою реальністю ніж сьогодення. З гіркотою іронізуючи над тим, що для майбутнього покоління принесена жертва не має великого значення, автор підкреслює відчуженість між тими, хто був у вирі кривавих подій та між тими, кого ця доля оминула: “Там, де полягли вони за волю, / Буряки тепер для цукроварні. / І не треба слів. Не треба болю. / – Іншим дні прозорі, тихі, гарні” (“Там, де полягли вони за волю”) [1, с. 139], “Розминувся зі мною сон. / Дні повій, галіфе й героїв... / Хто у сквері під цей газон / Грунт угноїв?” (“Розминувся зі мною сон”) [1, с. 140]. Ліричний герой з гіркотою говорить про те, що омріяне майбутнє, яке стало реальністю, перетворилось у “дні повій, галіфе й героїв”. Загибель людини у творах Плужника стає спочинком “стомлених над міру”. Земля, просякнута кров’ю загиблих, знов стає родючою, тобто життя продовжується: “Скінчено. Записано. І крапка” [1, с. 139].

Подібно до Є. Плужника й Т. Осьмачки зображено долю втраченого покоління, нескінченність війни, голоду й розрухи розкрито й у багатьох віршах Є. Полонської першої половини 1920-х років. Авторка переконує читача в тому, що “придут за мертвими живые люди, / И станут дети мирно засыпать / Под громыханье дальнее орудий” [2, с. 82]. Майбутньому поколінню у спадок дістануться “разрушенные битвой города, / Окопами раскопанное поле” і знання про те, як “черен хлеб, как солоня печаль / Как любят нас и как нас убивают” [2, с. 82]. Одночасно поетеса сумує, що з приходом мирного часу втратиться ціна таким простим речам, які стали для багатьох “друзьями смиренными, преданными, безгласными” – “Березовым поленьям, горсти соли / Кувшину с молоком и небогатым / Плодам земли убогой и суровой” [2, с. 86]. Цей час залишиться з героїнею назавжди й по багатьох роках, коли “посмеется внучка над старухой... / Заметив, как заботливо и важно / Рука сухая прячет корку хлеба” [2, с. 86].

Трагічний побут і голод позбавляють ліричну героїню людського вигляду, вона поступово перетворюється на озлобленого звіра. У її житті фізіологічне витісняє духовне: “Нам снились сны про голод и беду, / Про черный хлеб, про смрадное жилище, / И не было того, кто пробудившись / Не встал бы вновь в скрежещущем аду” [2, с. 86]. Лірична героїня зі злобою попереджає: “Попробуй, постучись в чужую дверь – / Рычаньем ошестинится берлога: / Детенышам здесь делят корм теперь... / Не подходи, чужой, не дам, не трогай!” [2, с. 86]. Голод призводить до того, що сучасники втрачають людське обличчя, стають жадібними відлюдниками. Жахи війни не лише позбавляють людину людського, але й роблять з людей перелякану зацьковану худобу, яка “шарахается... и мечется... и дыбится, смятения полно, / И топчут задние ряды упавших” [2, с. 104].

Розуміння назви вірша Є. Полонської “Sterbstadt” розкриває ідейну спрямованість твору. Історію його створення автор пов’язувала з першою зустріччю К. Федіна у Серапіонових братів: “Після зборів ми пішли з ним разом – він жив неподалік від мене – і по

дорозі розповідав про свої враження від Волги, куди нещодавно їздив на батьківщину в якійсь сімейній справі, про страшний голод, який почався вже тоді на Поволжі. Мене вразила його розповідь про вимерле від голоду місто Марксштадт, – там жили колись німецькі колоністи, їх стільки повмирало від голоду, що місто отримало прізвисько “Штербштадт” – “Місто смерті”... Вдома я під враженням ... почала писати вірш “Штербштадт” [2, с. 332]. Масштабна картина мертвого міста розкриває жахи голодного часу: “Видишь, стены разрушены, сброшены крыши / Из труб дымовых не восходит дым, / Никто не увидит и никто не услышит, – / Логово голода стоит пустым” [2, с. 119]. Тут, як і в багатьох інших творах Є. Полонської, людське житло перетворюється на місце проживання чи то звіра, чи то істоти, що втратила будь-яку ідентифікацію. Не випадково герой, до якого звертається автор, знаходить останнього жителя міста – “человеческого детеньша”, і він “дешевле птиц”, “наследник тех, кто когда-то звался людьми”. У вірші підкреслюється дикунство дивної дитини, яка одночасно вселяє страх і викликає співчуття до його долі (“Будешь ты болен тяжело и долго / (Лучше бы в сердце метнули нож!)” [2, с. 119]). Умираюча від голоду напівдитина-напівзвір – узагальнений образ Росії, в фіналі поетеса пише про їх кровний зв’язок, про те, що очі хлопчика – це “обуленной, злобной России, / Матери мертвой пронзительный взгляд” [2, с. 120].

Звернення до образу епохи типологічно зближує вірші М. Тихонова з поезією Серапіонових братів і представників “Ланки”-МАРСу. В “Песне об отпускном солдате” поет створює трагічні образи солдатів, “відчайдушний батальйон”. Вірш починається словами батальйонного, який на прохання егеря відпустити його попрощатися з умираючою дружиною, відповідає: “Не могу отпустить. Погоди: / Сегодня ночью последний бой” [5, с. 125]. Після бою, в якому загинуло сто двадцять солдатів, батальйонний кожному мерцю сказав: “Спасибо, брат!” Після подяки батальйонного у “мертвых руки по швам ровнялись сами собой”. Коли ж командир звернувся до загиблого егеря: “Слушай, Денисов Иван! / Хоть ты не егерь мой, / Но приказ по роте дан, / Можешь идти домой”, померлий встав і “далеко ушел на восток” [5, с. 126]. Страшна картина воскресіння мертвого підкреслює трагізм і безвихідь епохи, в якій смерть стає повсякденністю, а борг перед Батьківщиною, військова честь змушують переступати через близьких і рідних. Трагічний тут і образ командира батальйону, який, не дивлячись на те, що залишився живим, внутрішньо мертвий, бо відчуває смерть своїх солдатів, як власну.

Романтизація революції відзначається у вірші Тихонова “Місто Утопії”, яке розкриває картину будівництва нового суспільства. Тут ліричне “ми” виступає узагальненням героїв війн та революцій, їхніх нагхненників і вождів. Це “перші будівельники-вожди”, “апостоли дерзання”, “поети-мудреці”, які, “відштовхуючи слабких” зводять “утопий град – заветных мыслей град” [5, с. 31]. Місто Утопій будується на крові, поет неодноразово підкреслює і виправдовує це. Разом із тим, у нього немає впевненості у правильності вибору героїв-будівельників, яким судилося вирішити “свобода или рабство победит ... или новый день в невиданном сиянье, / Иль новая невиданная ночь!” [5, с. 32]. Герої-сучасники інших Тихоновських віршів навіть перед обличчям смерті не втрачають здатності любити й бачити розмаїття світу. Подолавши довгий кривавий шлях, вони не розкажуть майбутньому поколінню про минуле. Поет, звертаючись до людей майбутнього, пафосно вигукуює: “Дети мира, с вас не спросят платы, / Кровью все откуплено сполна” [5, с. 92].

Особливістю поезії першої третини двадцятих років стало звернення до образу дезертира, якому, як правило, дається трагічне виправдання. Сюжет “Балади про дезертира” В. Познера розкриває історію втечі засудженого до розстрілу солдата-дезертира. Авторське виправдання обумовлюється прагненням героя потрапити додому і нескінченністю війни: “Вчера война, и сегодня война, и завтра тоже война / А дома дети, а дома отец, а дома мать и жена” [4, с. 133]. Поет уводить до балади символіку числа тринадцять (“из тринадцатого полка бежит домой дезертир”), підкреслюючи зумовленість долі ліричного героя. Дезертирові не судилося потрапити додому, рятуючись від погоні він кілька днів блукав у лісі, “а когда наступила четвертая ночь, дезертир на дерево влез” [4, с. 134]. Голодного солдата обступають дикі тварини, що вселяють жах (“воет волк голодный, и филин кричит, и вторит ему сова”). Автор, відповідно до жанрових ознак балади, поєднує у свідомості ліричного героя реальну дійсність і світ нічних жахів, фантастичних картин (“Два мягких крыла, острый клюв, два глаза в глаза глядят” [4, с. 135]). Дезертир, падаючи з дерева, гине. Картина смерті героя підсилює трагічність і приреченість його долі: “Над его головой голодный волк поднимет протяжный вой. / Дезертир лежит у волчьих лап с проломленной головой, / Над его головой развевайся и вей, / Погребальный саван сухих ветвей” [4, с. 134]. У баладі використані традиційні для цього жанру повтори, одне з них – “А дома дети, а дома отец, а дома мать и жена, / Но вчера война, и сегодня война, и завтра будет война” [4, с. 135] створює кільцеву композицію твору, розкриваючи його ідейну спрямованість і авторську позицію, яка, безумовно, виправдовує героя, співчуває його долі, вбачаючи в цій смерті апокаліптичний сенс: “Он лежит на сырой земле, не двигаясь и не дыша, / Он лежит на сырой земле, и земля ему будет легка. / Отошла к Богу еще одна грешница-душа – / рядового тринадцатого полка” [4, с. 135].

Схожий трагічний образ дезертира створив і Тихонов. У його вірші такі ж мотиви змушують героя тікати додому (“У каждого семья и дом, / Становись под пули, солдат, / А ветер зовет: уйдем, / А леса за рекой стоят” [5, с. 80]). Сім’я – головне в житті дезертира, заради зустрічі з близькими він ризикує всім, навіть власним життям. Поет уводить сцену суду над дружиною дезертира, яка за провину чоловіка повинна віддати все, що має. Це змушує героя здатися і загинути: “Хлеб, два куска / Сахарного леденца, / А вечером сверх пайка / Шесть золотников свинца” [5, с. 81].

Отже, поетична інтерпретація долі людини “епохи війн і революцій” митцями “Ланки”-МАРСу і Серапіонових братів характеризується типологічними сходженнями. Справжню сповідь втраченого покоління розкрито в поезіях української та російської літературних груп. Поети бачили за масштабністю подій страждання окремої людини. Українських та російських митців поєднує відгук на історичні події, розкриття теми революції, громадянської війни, роздуми про минуле і майбутнє, про життя і смерть, складне поєднання надії, тривоги, віри, розчарування, пафос перебудови світу, осмислення післяреволюційної дійсності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Плужник С. П. Поезії / С. П. Плужник. – К. : Рад. Письменник, 1988. – 415 с.
2. Полонская Е. Стихотворения и поэмы / Елизавета Полонская / Вступ. статья, сост., подгот.

текста, и примечания Б. Я. Фрезинского. – СПб. : Изд-во Пушкинского Дома, Изд-во ООО “Первый ИПХ”, 2010. – 384 с.

3. *Осьмачка Т. С.* Кто: Поезії / Т. С. Осьмачка. – К. : Веселка, 1995. – 206 с.
4. *Серапионовы братья.* 1921 : Альманах. – СПб. : Лимбус Пресс, ООО “Издательство К. Тублина”, 2013. – 448 с.
5. *Тихонов.* Избранные произведения. – М. : Худож. лит., 1967. – 561 с.

Стаття надійшла до редколегії 22.10.2013

Прийнята до друку 13.01.2014

СУДЬБА ЛИЧНОСТИ В “ЕПОХУ ВОЙН И РЕВОЛЮЦІЙ” В ТВОРЧЕСТВЕ ПОЭТОВ “ЛАНКИ”-МАРС И СЕРАПИОНОВЫХ БРАТЬЕВ

Ольга Верник

*Луганский государственный университет имени Тараса Шевченко,
ул. Оборонная 2, Луганск, 91011, Украина;
e-mail: overnik@yandex.ru*

“Ланка”-МАРС и Серапионовы братья при детальном рассмотрении обнаруживают ряд типологических сходжений. Это обусловлено и временем существования этих объединений и общностью творческих принципов, и мировоззрением молодых писателей. В частности, “Ланку”-МАРС и Серапионовых братьев объединяет понимание специфики воздействия на личность революции и большевизма. По нашему мнению, обращение именно к поэтическим произведениям “ланчан” и “серапионов”, в которых раскрывается данная тема, позволяет понять истоки трагического мировосприятия художников, более глубоко понять особенности художественного мира поэтов.

Ключевые слова: литературная группа, лирический герой, мировосприятие, типологические связи, трагизм.

THE FATE OF THE INDIVIDUAL IN THE “EPOCH OF WARS AND REVOLUTIONS” IN THE WORKS BY “LANKA”- MARS POETS AND SERAPION BROTHERS

Olga Vernik

*Taras Shevchenko National University of Luhansk
2 Oboronna St, Lugansk, 91011, Ukraine;
e-mail: overnik@yandex.ru*

“Lanka”- MARS and Serapion Brothers have got plenty of typological similarities. This is determined by the time of these associations’ existence and commonness of creative principles and worldview of young writers. They are united by the understanding of the bolshevism impact on the individual in particular.

Keywords: literary group, lyrical hero, worldview, typological connections, tragedy.